

DEMOGRAFIE ȘI ECONOMIE ÎN GRANIȚA MILITARĂ BĂNĂȚEANĂ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Costin Feneșan*

Cuvinte cheie: Granița Militară Bănățeană, Regimentul germano-bănățean nr. 12, Regimentul româno-iliric nr. 13, comunitatea militară Pancioval/Pančevo, comunitatea militară Biserica Albă/Bela Crkva.

Keywords: Banatic Military Border, German-Banatic Regiment no. 12, Romanian-Illyric Regiment no. 13, Military Community Pancioval/Pančevo, Military Community Biserica Albă/Bela Crkva.

Demography and Economy in the Banatic Military Border at the Beginning of the 19th Century (Abstract)

On May 13th, 1807 lieutenant-general baron Friedrich Peter von Duka, the military commander in chief of the Banat, sent to the Court Council of War (*Hofkriegsrat*) an exhaustive demographic and economic statistic of the Banatic Military Border (the German-Banatic Regiment No. 12 with the military community in Pancioval/Pančevo and the Romanian-Illyric Regiment No. 13 with the military community in Biserica Albă/Bela Crkva). This very interesting document, preserved in Vienna at the Haus-, Hof- und Staatsarchiv, in the archival fund *Hofreisen*, was meant to be used in drawing up the so-called Constitution of the Austrian Military Border as of August 7th, 1807. At the same time, it served as documentation to archduke Ludwig Joseph, appointed on November 1st, 1807 as inspector general of the Austrian Military Border (till 1809) and entrusted with the implementation of the new capital law for the border regiments in Croatia, Slavonia, Srem and the Banat.

The statistic of May 13th, 1807 is very elaborated, including the whole Banatic Military Border and displaying information on the human resources as well as on the economic and fiscal revenues. In regard to the demographic data, general Duka's statistic pointed out, that in the 160 villages, two military communities and one burgh of the Banatic Military Border lived at this time 157,164 inhabitants (81,028 males and 76,136 females). The population was almost equally distributed in the two regiments and military communities. As for the social structure of the population, the overwhelming majority consisted in peasant-border soldiers. It is very significant, that in general Duka's statistic are pointed out, on one hand, the male children up to the age of 14 and the teenagers from 15 to 17 years as potentially becoming border-soldiers, on the other hand the married/unmarried males and widowers, as well as the peasant-soldiers ready to be enlisted.

A special column is dedicated to depict the agricultural resources: fields, pastures, meadows, orchards and vegetable gardens, moors and sandy grounds. In connection to these, the statistic from 1807 shows the number of domestic animals: horses (divided in six different types), oxen, cows and sheep. By a thorough analysis of all such information, connected to prior or newer statistics (e. g. from 1803 and 1808), as well as throughout the whole presentation, it needs to be pointed out that the economy in the Banatic Military Border was mainly one of subsistence, offering very few opportunities to any export of products. At the same time, at the beginning of the 19th century, the German-Banatic Regiment No. 12 surpassed in many regards the Romanian-Illyric Regiment No. 13. Evidence to such fact is illustrated by general Duka's statistic, ascertaining that the revenues in the German-Banatic Regiment were far higher to those in the Romanian-Illyric.

În 1801, ca urmare a celor constatate după campaniile militare din Țările de Jos, din părțile apusene ale Germaniei, dar mai cu seamă din nordul Italiei, împăratul Francisc al II-lea l-a însărcinat pe ministrul său de război, generalissimul arhiduce Carol, să inițieze măsuri de reformare a sistemului Graniței Militare Austriece. Întemeiat pe legea fundamentală confiniară din 1754, sistemul de organizare cantonal al regimentelor de graniță, aplicat

în Banat începând cu anul 1787, s-a dovedit ineficient atât în ceea ce privește administrarea internă a teritoriului confiniar, cât și în raport cu instruirea, mobilizarea și dislocarea efectivelor necesare în campaniile împotriva Republicii Franceze. Din ordinul arhiducelui Carol și al Consiliului Aulic de Război, în 1801–1802 s-a trecut la adunarea unui bogat material istoric și statistic referitor la Granița Militară Austriacă. Aceasta se întindea din

* Cercetător independent; e-mail: costinfenesan@yahoo.com.

Croația, trecând prin Slavonia și Srem, de-a lungul versantului transilvănean al Carpaților Meridionali și Răsăriteni până la hotarul cu Bucovina habsburgică. În acest context, în anul 1802 s-a desfășurat în Banatul confiniar o conscriere generală ale cărei rezultate au fost publicate încă în 1807 de Johann Andreas Demian într-o lucrare statistică generală dedicată Graniței Militare Austriece¹. În același timp, fiecărui regiment de graniță i s-a ordonat să-i înainteze arhiducelui Carol și Consiliului Aulic de Război propuneri care să fie avute în vedere la întocmirea proiectului de reorganizare a sistemului confiniar. Pe temeiul acestora, Comisia de organizare a Graniței (*Grenz-Organisierungs-Kommission*), prezidată de arhiducele Carol, a elaborat în 1803 mai multe proiecte pentru o nouă Constituție (lege fundamentală) confiniară. În anul următor 1804, o comisie aflată sub conducerea generalului-maior Klein a efectuat o vizită de documentare în Granița Militară Austriacă. În Banatul grăniceresc, această comisie s-a aflat la 15 martie 1804 la Panciova (sediul comandamentului Regimentului germano-bănățean nr. 12), iar de acolo s-a deplasat la Biserica Albă (fostul sediu al Regimentului româno-iliric nr. 13, mutat în 1803 la Caransebeș). Constatările făcute de această comisie au fost contradictorii, așa că în 1804–1805 în Granița Militară Austriacă s-a deplasat o nouă comisie aulică, prezidată de arhiducele Ludwig².

¹ J. A. Demian, *Statistische Beschreibung der Militär-Gränze*, vol. 1–2, Viena (1806–1807) în cadrul lucrării monografice J. A. Demian, *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie nach den neuesten statistischen Beziehungen*, ca parte a IV-a, secțiunea a 2-a a acesteia. Datele referitoare la Granița Militară Bănățeană sunt publicate în volumul 2, Viena (1807).

² Arhiducele Ludwig Joseph von Habsburg-Lothringen (13 decembrie 1784, Florența – 21 decembrie 1864, Viena), nepot al împărătesei Maria Tereza, a fost al unsprezecelea copil al împăratului Leopold al II-lea (1790–1792). Rămas orfan de mic, a primit o educație militară sub îndrumarea unchiului său patern, împăratul Francisc I. Între 1807 și 1809, cu gradul de Feldmarschalleutnant (feldmareșal-locotenent/general-locotenent) a fost inspector general al Graniței Militare Austriece (*General-Grenz-Inspektor*). A abandonat cariera militară în 1809, după ce, în calitate de comandant de corp de armată, a fost înfrânt de Napoleon în bătălia de la Abensberg, apoi la Landshut și Eberberg. S-a dedicat politicii și, ca președinte a Conferinței Secrete de Stat (*Geheime Staatskonferenz*) începând din 1836 a fost un susținător fervent al politicii absolutiste a cancelarului Metternich. După revoluția de la Viena din martie 1848 s-a retras în viața particulară. Cu privire la viață și activitate vezi Constantin von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, vol. 6, Viena (1860), 447–449; Johann Baptist von Hoffinger în *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 19, Leipzig (1884), 568–569; Peter Broucek-Goldinger în *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, vol. 5, Viena (1972), 349

În urma celor constatate de aceasta, toate proiectele de reorganizare ale Graniței Militare au fost revăzute și concentrate într-un material dezbătut apoi într-o ședință plenară a Consiliului Aulic de Război. Textul definitiv a fost supus spre ratificare împăratului Francisc I și arhiducelui Carol³. La 7 august 1807 împăratul a aprobat noua lege fundamentală a Graniței Militare: *Grundgesetz für die Carlstädter, Warasdiner, Banal-Slavonische und Banatische Militär-Gränze*⁴. Tot împăratul Francisc I a dispus la 5 octombrie 1807 ca noua Constituție confiniară să fie adusă la cunoștința publică pe calea tiparului, iar autoritățile de graniță au primit ordinul să se familiarizeze cu spiritul și scopul celor prevăzute acolo⁵. La 1 noiembrie 1807 a intrat în vigoare Constituția confiniară, a cărei punere în aplicare i-a revenit arhiducelui Ludwig, numit inspector general al Graniței Militare Austriece⁶.

În contextul prezentat mai sus vom analiza în cele ce urmează o statistică de maxim interes păstrată în arhivele de la Viena, document care i-a fost destinat fără îndoială arhiducelui Ludwig, noului comandant al Graniței Militare a Imperiului habsburgic. Statistica trimisă de la Timișoara la 13 mai 1807 sub semnătura generalului-maior baron Friedrich Peter von Duka⁷, șeful de atunci

și Marianne Rauchensteiner în *Neue Deutsche Biographie*, vol. 15, Berlin (1987), 405–406.

³ Cu privire la acțiunile premergătoare promulgării noii Constituții confiniare, vezi Carl Bernhard Edler von Hietzinger, *Statistik der Militärgränze des österreichischen Kaiserthums*, vol. 2, Viena (1823), 53–58; Franz Vaniček, *Specialgeschichte der Militärgränze aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft*, vol. 3, Viena (1875), 116–120, 123–130; Felix Milleker, *Geschichte der Banater Militärgränze 1764–1873*, Pančevo (1925), 102–103.

⁴ Textul noii Constituții confiniare a fost tradus și tipărit în limbile etniilor care constituiau populația Graniței Militare. În limba română textul legii confiniare a fost publicat la Buda, în 1808, sub titlul: *Fundamentalnice legi pentru granița militară a Carlștadului, Varasdinului, Banalului, Slavoniei și a Bănatului*, vezi Aurel Răduțiu, Ladislau Gyémánt, *Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română 1701–1847*, Editura Științifică și Enciclopedică, București (1981), nr. 486, 259–260.

⁵ Antonie Marchescu, *Grănicerii bănățeni și Comunitatea de avere*, Caransebeș (1941), 119.

⁶ Franz Vaniček, *op. cit.*, 145. O prezentare amănunțită și comentată a Constituției confiniare din 1807 la C. B. v. Hietzinger, *op. cit.*, vol. 2, 65–223 și la Vaniček, *op. cit.*, 147–179.

⁷ Friedrich Peter baron Duka de Cadăr (1756, Osijek – 1822, Viena) a fost, pe când avea gradul de colonel, comandant-adjunct al cetății Timișoara (1796), apoi, după ce a fost avansat la gradul de general-maior, a devenit comandantul acesteia. Între 1805 și 1822 Duka, avansat în 1813 la gradul de general-locotenent, a deținut funcția de șef al Comandamentului Militar General al Banatului. Din 1810 a fost

al Comandamentului Militar General al Banatului (cărui îi erau subordonate și cele două regimente de graniță bănățene), se păstrează în fondul *Hofreisen* (Călătorii aulice) din arhiva familiilor domnitoare de Habsburg-Lorena⁸. Intitulat „Situație generală sumară a numărului de localități, a efectivului populației locale și străine, a străinilor, a efectivelor de vite, a fondului de pământ din graniță și a veniturilor din anul curent” (*Summarische Übersicht der Anzahl Ortschaften, des einheimisch und fremden Bevölkerungs-Standes, der Fremden, des Viehstandes, des Gränz-Grundbestandes und der Einkünften auf das laufende Jahr*), documentul îi va fi servit spre documentare arhiducelui Ludwig atunci când a inspectat Granița Militară Bănățeană pentru a verifica aplicarea noii Constituții confiniere⁹. Pentru a putea sesiza cât mai pertinent calitatea înregistrărilor de ordin demografic și economic-social ale statisticii amintite, vom face apel, spre comparație, la datele de această natură pe care ni le oferă lucrările lui Demian și Hietzinger și deopotrivă cele publicate de Grigore Popiți¹⁰. Vom proceda la analiza datelor din statistica Duka – așa cum vom numi în continuare documentul din 12 mai 1807 – urmând succesiv grupajele de informații referitoare la diferite aspecte. În mod firesc, statistica Duka s-a referit în prima ei secțiune la cadrul demografic, mai exact la numărul așezărilor omenesti de pe teritoriul Graniței Militare Bănățene. Astfel, acolo au fost înregistrate 160 de sate, din care 49 pe teritoriul Regimentului germano-bănățean și 111 pe cel al Regimentului româno-iliric. Pe lângă acestea au existat comunitatea militară Panciova în cadrul Regimentului germano-bănățean, respectiv comunitatea militară Biserica Albă și târgul Caransebeș

în cadrul Regimentului româno-iliric. În așezările omenesti din Granița Militară Bănățeană au fost numărate cu totul 24.097 familii, din care 11.021 în Regimentul germano-bănățean, 10.970 în cel româno-iliric, 1.264 la Panciova și 842 la Biserica Albă. Case de locuit au fost cu totul 21.938 din care 9.125 în Regimentul germano-bănățean, 11.063 în cel româno-iliric, 1.033 la Panciova și 717 la Biserica Albă. Prin urmare, în Granița Militară Bănățeană o casă revenea la circa 1,13 familii; în Regimentul germano-bănățean o casă revenea la 1,20 familii, în cel româno-iliric la 0,99 familii, la Panciova la 0,81 familii, iar la Biserica Albă la 0,85 familii.

Potrivit conscripției din 1802, pe suprafața de 145 ½ mile pătrate¹¹ a Graniței Militare Bănățene (din care 68 m.p. Regimentul Germano-bănățean, 75 m.p. cel româno-iliric, 2 ½ m.p. comunitatea militară Panciova și Biserica Albă)¹² au fost înregistrate 160 de sate, la fel ca în statistica Duka (48 în Regimentul germano-bănățean, 112 în cel româno-iliric)¹³, dar numărul de case diferă: cu totul sunt 19.405 în întreaga Graniță Militară Bănățeană, din care 8.364 în Regimentul germano-bănățean și 11.041 în cel româno-iliric¹⁴. Diferența de case în cazul Regimentului germano-bănățean se poate explica prin faptul că în perioada 1802–1807 acolo au fost înființate prin colonizare Ludwigsdorf (Padina), Antalfalva (Kovačica), Franzfeld (Kačarevo) și Karlsdorf (Banatski Karlovac). Potrivit lui Demian, densitatea populației în Granița Militară Bănățeană a fost slabă, de doar 993 de locuitori pe mila pătrată, fiind mai ridicată în cazul Regimentului germano-bănățean (1.005 de locuitori/m.p.) și mai scăzută în cel româno-iliric (970 de locuitori/m.p.)¹⁵. Explicația constă în mediul geografic precumpănit muntos și de pădure de pe teritoriul Regimentului româno-iliric, mai puțin favorabil pentru așezările omenesti. Potrivit calculelor făcute de Demian, numărul mediu de locuitori la o casă s-a ridicat la

detașat la Viena pentru perioade de timp mai îndelungate. În 1810 împăratul Francisc i-a donat moșiile Șipet și Cadăr (de la care și-a luat predicatul nobiliar) din comitatul Timiș, vezi Anton Peter Petri, *Biographisches Lexikon des Banater Deutschthums*, Marquartstein (1992), 351–352.

⁸ Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Habsburgisch-lothringische Familienarchive, *Hofreisen*, Karton 16, f. 188–189. O copie microfilmată se păstrează la Arhivele Naționale Istorice Centrale București, *Microfilme Austria*, rola 60, c. 398–400. Datorită dificultății de reproducere a statisticii germane originale, foarte complexă și din punct de vedere grafic, nu o reproducem *tale-qual*, ci doar folosim extrem de bogatul și variatul material pe care îl cuprinde.

⁹ Inspectorul general al Graniței Militare Austriece s-a aflat în 12 iunie 1808 la Karlsdorf (Banatski Karlovac), în 14 iunie la Panciova (Pančevo), în 24 iunie la Biserica Albă (Bela Crkva), apoi la Orșova, Mehadia, Caransebeș, Lugoj (2 iulie 1808) și Timișoara, vezi F. Milleker, *op. cit.*, 107.

¹⁰ Grigore Popiți, *Date și documente bănățene (1728–1887)*, Timișoara (1939).

¹¹ În cele ce urmează vom prezenta, potrivit cu datele oferite de Hans Joachim von Alberti, *Mass und Gewicht. Geschichte und tabellarische Darstellungen von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Berlin (1957) și Johann Jakob, *Gewichte und Währungen im Banat 1718 bis 1990*, Mainz (2001), echivalentul vechilor unități de măsură pe care le vom întâlni în cursul expunerii noastre: un stânjene pătrat (*Quadratklafter*) = 3,59 m²; un iugăr (*Joch*) = 1.600 stânjene pătrate = 0,57 hectare; o milă pătrată (*Quadratmeile*) = 57,54 km²; o majă/mierță de Pojon/Bratislava (*Preßburger Metzen*) = 53,33 litri.

¹² J. A. Demian, *op. cit.*, vol. 2, 287.

¹³ *Ibidem*, 311–312.

¹⁴ *Ibidem*, 312.

¹⁵ *Ibidem*, 307–308.

șapte¹⁶, asta calculat la o populație totală a Graniței Militare Bănățene de 144.038 de suflete, din care 64.644 în Regimentul germano-bănățean, 70.080 în cel româno-iliric, 5.712 la Panciova și 3.602 la Biserica Albă¹⁷.

Stabilirea numărului populației în Granița Militară Bănățeană a constituit de altfel o problemă pe care autoritățile confiniere au reușit să o stăpânească într-un mod mulțumitor de abia în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea. Astfel, într-o conscripție preliminară din anul 1798 în Granița Militară Bănățeană (fără comunitățile militare Panciova și Biserica Albă) au fost înregistrați 125.807 locuitori, un an mai târziu numărul acestora ridicându-se la 129.216 suflete¹⁸. În orice caz, în pofida pierderilor omenеști simțitoare înregistrate de Granița Militară Bănățeană în anii 1788 și 1789, în timpul războiului austro-turc¹⁹, și deopotrivă în cursul războaielor împotriva Franței republicane și mai apoi imperiale, numărul populației din confiniul bănățean a înregistrat un curs ascendent relativ constant, nicidecum însă consistent, cu o sincopă minoră în 1814, până la sfârșitul campaniilor antinapoleoniene. În intervalul 1798 – 1813 populația din Granița Militară Bănățeană a crescut cu 41.473 de suflete, cărora li s-au adăugat până în 1815 alte 1.236 suflete. Repartizat pe ani, numărul locuitorilor din Granița Militară Bănățeană între 1802 și 1815 a evoluat după cum urmează²⁰:

1802: 144.038 locuitori	1810: 168.864 locuitori
1803: 146.364 locuitori	1811: 171.745 locuitori
1806: 157.164 locuitori	1812: 172.235 locuitori
1807: 162.885 locuitori	1813: 176.280 locuitori
1808: 164.853 locuitori	1814: 174.914 locuitori
1809: 167.114 locuitori	1815: 175.044 locuitori

După cum se poate observa cu ușurință, numărul de locuitori ai Graniței Militare Bănățene în timp de 14 ani (1802–1815) a crescut în medie doar cu circa 2.075 de suflete (adică 0,84%)²¹. Cauza acestei creșteri lente a populației trebuie

¹⁶ *Ibidem*, 312.

¹⁷ *Ibidem*, 305.

¹⁸ C. B. v. Hietzinger, *op. cit.*, vol. 1, Viena (1817), 172.

¹⁹ Vezi în acest sens Costin Feneșan, Pierderile Banatului în războiul austro-turc din 1788–1789, *Banatica*, 30/II (2020), 233–274.

²⁰ C. B. v. Hietzinger, *op. cit.*, vol. 1, 172. În numărul de locuitori a fost cuprinsă și populația din comunitățile militare Panciova și Biserica Albă.

²¹ 1802–1803: + 2.326; 1803–1806: + 10.800; 1806–1807: + 5.721; 1807–1808: + 1.968; 1808–1809: + 2.261; 1809–1810: + 1750; 1810–1811: + 2.881; 1811–1812: +

căutată fie în situația economică și financiară în degradare, o împrejurare înregistrată de altfel la nivelul întregii monarhii habsburgice datorită campaniilor militare aproape neîntrerupte, în anumite fenomene nocive pe plan local (secetă, inundații, recolte slabe etc.)²², fie chiar în reținerea de a procrea a locuitorilor confrunțați cu o perioadă de nesiguranță și de obligații crescute (de ex. impozitele extraordinare de război, supraîncărcarea cu obligații de robotă, înrolările tot mai frecvente ale bărbaților etc.).

Statistica Duka din 1807 mai cuprinde un alt aspect demografic important al Graniței Militare Bănățene: structura pe sexe a populației. Din totalul de 157.164 de suflete (doar pământeni, fără străinii veniți cu diferite rosturi) un număr de 81.028 (adică 51,55%) l-a reprezentat sexul bărbătesc, în vreme ce 76.136 (adică 48,55%) din populație a fost de sex femeiesc. În Regimentul germano-bănățean din totalul de 78.823 de suflete (46,97% din populația Graniței Militare Bănățene), bărbații erau în număr de 38.130 (adică 51,65%), în vreme ce femeile numărau 35.693 de suflete (adică 48,35%). În Regimentul româno-iliric din populația de 72.923 de suflete (53,03% din populația Graniței Militare Bănățene), reprezentanții de sex bărbătesc erau în număr de 37.567 (adică 51,51%), în vreme ce numărul sexului femeiesc se ridica la 35.356 de suflete (adică 48,49%). În comunitatea militară Panciova din populația de 6.494 de suflete (4,13% din populația Graniței Militare Bănățene) erau înregistrate 3.297 de suflete (adică 50,76%) de sex bărbătesc și 3.197 de suflete de sex femeiesc (adică 49,24%). În fine, în comunitatea militară Biserica Albă din populația de 3.924 de suflete (adică 2,49% din populația Graniței Militare Bănățene) 2.034 de suflete (adică 51,83%) erau de sex bărbătesc, în vreme ce 1.890 de suflete (adică 48,17%) erau de sex femeiesc.

Și în cazul structurii pe sexe a populației dispunem de date statistice atât anterioare, cât și posterioare statisticii Duka. Acestea ne îngăduie să surprindem evoluția în timp a acestui aspect demografic. Astfel, potrivit conscripției din 1802, situația din Granița Militară Bănățeană se prezenta după cum urmează²³:

490; 1812–1813: + 4.045; 1813–1814: – 1.366; 1814–1815: + 130.

²² De pildă, în 1803 în Granița Militară Bănățeană s-a înregistrat o mare scumpete, care s-a răsfrânt negativ asupra nivelului de trai al populației, vezi F. Milleker, *op. cit.*, 105.

²³ J. A. Demian, *op. cit.*, vol. 2, 306.

unitatea	bărbați	femei
Regimentul germano-bănățean	33.152	31.512
Regimentul româno-iliric	35.775	34.304
Comunitatea militară Panciova	2.828	2.884
Comunitatea militară Biserica Albă	1.861	1.741
Total	73.597	70.441

La o populație totală de 144.038 de suflete, sexul bărbătesc număra cu 3.156 de suflete mai mult decât cel femeiesc. Cât se poate de edificatoare pentru modul în care a evoluat după 1807 structura pe sexe a populației din Granița Militară Bănățeană sunt statisticile pe anii 1813–1815²⁴. Situația se prezintă astfel:

Regimentul germano-bănățean

anul	bărbați	femei	total
1813	44.779	41.207	85.986
1814	43.741	40.591	84.332
1815	43.542	42.093	85.635

grânicerească își realiza singură, în propriile ei gospodării, majoritatea bunurilor de care avea nevoie. De aceea meșteșugarii erau concentrați în centrele cu caracter urban de la Panciova, Caransebeș și Biserica Albă.

Având în vedere rosturile eminamente militare ale Graniței Militare Bănățene, nu ne surprinde

Regimentul româno-iliric

anul	bărbați	femei	total
1813	40.054	38.654	78.708
1814	40.400	38.587	78.987
1815	39.380	37.987	77.367

Comunitatea Militară Panciova

anul	bărbați	femei	total
1813	3.591	3.678	7.269
1814	3.591	3.678	7.269 ²⁵
1815	3.854	3.828	7.682

Comunitatea militară Biserica Albă

anul	bărbați	femei	total
1813	2.241	2.076	4.317
1814	2.237	2.089	4.326
1815	2.247	2.113	4.360

Spre deosebire de alte izvoare demografice ale vremii publicate până în prezent, statistica Duka ne oferă o foarte binevenită oportunitate de cunoaștere a structurii sociale a populației bărbătești din Granița Militară Bănățeană. Astfel în statistica din 1807 pe teritoriul confinar bănățean sunt înregistrate următoarele categorii sociale: 304 preoți (118 în Regimentul germano-bănățean, 168 în cel româno-iliric, 13 la Panciova și 5 la Biserica Albă). Nobili sunt cu totul doar patru, cu toții în regimentul româno-iliric, desigur la Biserica Albă și Caransebeș. Funcționarii și notabilitățile (*honoratiore*) sunt cu totul 356, dintre care 139 în Regimentul germano-bănățean, 186 în cel româno-iliric, 18 la Panciova și 13 la Biserica Albă. Burghezii (*Bürger*), meșteșugarii și artizanii (*Künstler*) sunt în număr de 1.232, dintre care 325 în Regimentul germano-bănățean, 321 în cel româno-iliric, 415 la Panciova și 171 la Biserica Albă²⁶. Trebuie însă remarcat faptul că populația

faptul că în statistica lui Duka este conșcrisă cu acribie populația bărbătească menită să servească sub arme. Astfel, în toată Granița au fost conșcrși 33.971 de bărbați apti pentru serviciul militar (*Diensttaugliche*), grâniceri și în același timp țărani²⁷, dintre care 15.404 în Regimentul

armurieri, un fierar pentru cuie, 27 potcovari, 27 rotari, 3 șelari, 4 curelari, 5 măcelari, 18 brutari, 8 morari, 2 simigii, 7 fierbători de săpun, 6 funari, 19 tăbăcari, 2 pielari, un pălărier, 2 mănșari, un argăsitor, 43 dogari, 2 găitănari, 11 croitori pentru haine unguștești, 28 croitori pentru haine nemțești, 4 plăpumari, 6 croitori de mantale, 6 marochineri, 33 cizmari și 7 bărbieri, vezi J. A. Demian, *op. cit.*, vol. 2, 388–390. Potrivit unei statistici din 1805, la o populație totală de 150.591 de suflete a Graniței Militare Bănățene (68.498 în Regimentul germano-bănățean, 72.628 în cel româno-iliric, 5.790 în comunitatea militară Panciova și 3.675 în cea de la Biserica Albă) structura socială se prezenta astfel: 292 preoți, 3 nobili (cu toții pe teritoriul Regimentului româno-iliric), 156 funcționari, 1.032 burghezi și meșteșugari, 40.453 grâniceri-țărani și 1.801 persoane cu alte ocupații. Acestora li se adăugau 73.833 femei, 24.050 copii până la vârsta de 12 ani și 8.872 adolescenți de la 12 la 17 ani, vezi Gr. Popiți, *op. cit.*, 97.

²⁷ De la vârsta de 18 până la 50 de ani grânicerii-țărani erau socotiți ca fiind apti pentru serviciul pe front/în campanie (*felddienstauglich*), apoi, între vârsta de 50 și 60 de ani erau considerați apti pentru serviciul acasă (*hausdienstauglich*). În acest fel, în timpul vieții sale active, un grânicer-țaran servea

²⁴ C. B. v. Hietzinger, *op. cit.*, vol. 1, 175.

²⁵ În acest caz, Hietzinger a repetat din greșeală datele pe anul 1813.

²⁶ În 1803 în Regimentul româno-iliric și la Biserica Albă au fost conșcrși 323 de meșteșugari: 5 dulgheri, 7 zidari, un pietrar, 15 tâmplari, 3 sticlari, un strungar în lemn, un cărămidar, 8 lăcătuși, 2 tinichigii, un ceasornicar, 2 căldărari, 4

germano-bănăţean, 17.487 în cel româno-iliric și 1.080 în comunitatea militară Panciova. O categorie distinctă a grănicerilor înregistrați în statistica din 1807 a fost aceea a celor apți în vederea înrolării, în total 5.343, dintre care 2.678 în Regimentul germano-bănăţean și 2.665 în cel româno-iliric. În mod firesc, atenția autorităților militare s-a îndreptat și spre copiii și adolescenții care urmau să servească, la rândul lor, sub arme. Astfel în statistica Duka au fost înregistrate două categorii distincte: băieții până la vârsta de 14 ani și adolescenții de la 15 la 17 ani. În prima categorie au fost înregistrați în total 28.881 de băieți până la vârsta de 14 ani, dintre care 15.880 în Regimentul germano-bănăţean, 11.547 în cel româno-iliric, 710 în comunitatea militară Panciova și 744 în cea de la Biserica Albă. În a doua categorie, cea a adolescenților între 15 și 17 ani, au fost conscriși în total 5.609 tineri, dintre care 1.622 în Regimentul germano-bănăţean, 3.329 în cel româno-iliric, 513 în comunitatea militară Panciova și 145 în cea de la Biserica Albă²⁸. Cu aceeași meticulozitate, statistica Duka i-a înregistrat și pe grănicerii-țărani invalizi, inapți pentru serviciul sub arme: 3.234, dintre care 1.474 în Regimentul germano-bănăţean, 1.640 în cel româno-iliric și 120 în comunitatea militară Biserica Albă. De această dată nu se mai face însă distincția, ca în cazul conscripției din 1802, între semiinvalizi (*Halbinvaliden*) și invalizi totali (*Ganzinvaliden*)²⁹. În fine, în statistica Duka este înregistrată o categorie de oameni care nu era supusă înrolării obligatorii: inquilinii (*Häusler*) și persoanele cu diferite ocupații (*Personalisten von verschiedener Beschäftigung*) – cu totul 2.094 de bărbați, dintre care 490 în Regimentul

43 de ani, vezi C. B. v. Hietzinger, *op. cit.*, vol. 2, 335. În timp de pace grănicerul înrolat (*enrollirt*) era dator să presteze în fiecare an 96 de zile de serviciu pe cordonul de graniță (*Kordonsdienst*) la cele 129 posturi de pază (*Tschartacken*), dintre care 58 pe teritoriul Regimentului germano-bănăţean și 71 pe cel al Regimentului româno-iliric. Efectivul de grăniceri care asigura simultan posturile de pază de pe cordonul de graniță se ridica la 565, vezi J. A. Demian, *op. cit.*, vol. 2, 284–285.

²⁸ Potrivit conscripției din 1802, în Granița Militară Bănăţeană au fost înregistrați 28.288 de adolescenți până la vârsta de 16 ani, dintre care 13.879 în Regimentul germano-bănăţean și 14.409 în cel româno-bănăţean, vezi J. A. Demian, *op. cit.*, vol. 2, 307.

²⁹ În 1802, la un număr de 22.105 grăniceri apți pentru serviciul de front (efectivele de pace înrolate sub arme fiind de 5.800) au fost înregistrați 14.008 semiinvalizi. O bună parte dintre aceștia au rezultat, fără îndoială, în urma participării unor efective din cele două regimente bănăţene de graniță la campaniile împotriva Franței republicane, vezi J. A. Demian, *op. cit.*, vol. 2, 307.

germano-bănăţean, 220 în cel româno-iliric, 548 la Panciova și 836 la Biserica Albă.

O rubrică distinctă în statistica Duka le este consacrată celor care au venit în Granița Militară Bănăţeană fie din alte regimente de graniță, fie bărbaților și femeilor sosite din alte „țări ereditare”, al căror număr s-a ridicat la 2.025 de persoane. În fine, numărul străinilor conscriși în 1807 în Granița Militară Bănăţeană se ridică la 94.

De un real interes demografic sunt informațiile pe care le oferă statistica din 1807 cu privire la statutul familial al bărbaților din Granița Militară. Astfel 39.726 de bărbați erau căsătoriți (*eo ipso*, capi de familie al comunionului casnic grăniceresc), dintre care 18.066 în Regimentul germano-bănăţean, 19.389 în cel româno-iliric, 1.458 în comunitatea militară Panciova și 813 în cea de la Biserica Albă. În schimb numărul bărbaților necăsătoriți (cei peste 18 ani) și al văduvilor era mai ridicat decât al celor căsătoriți. Din totalul de 41.302, în Regimentul germano-bănăţean erau 20.064, în cel româno-iliric 18.178, în comunitatea militară Panciova 1.839, iar în cea de la Biserica Albă 1.221. În această rubrică a statisticii n-au putut fi cuprinși 580 de bărbați care lipseau în acel moment din Granița Militară Bănăţeană din diferite motive (aflați în altă graniță militară, conscriși respectiv neînregistrați în diferite „țări ereditare” sau aflați într-un loc necunoscut din străinătate). În lipsa unor informații complementare, pentru moment nu ne putem pronunța în legătură cu procentajul mare de bărbați necăsătoriți, respectiv văduvi.

În ceea ce privește densitatea populației pe teritoriul Graniței Militare Bănăţene în anul 1808, când dispunem de date certe, aceasta era sensibil diferită: în vreme ce pe teritoriul Regimentului germano-bănăţean pe o milă pătrată locuiau 1.244 de suflete, pe teritoriul Regimentului româno-iliric erau numai 771 de suflete. Diferența se explică în mare parte prin cadrul geografic mai puțin favorabil așezărilor omenești pe teritoriul Regimentului româno-iliric – o regiune de munte puternic împădurită – dar și unor urmări târzii ale pierderilor însemnate de vieți umane înregistrate în timpul luptelor cu turcii din 1788–1789. Raportat la o populație de 24.236 de familii înregistrate în Granița Militară Bănăţeană, numărul mediu de membri pe familie era de 7 suflete³⁰. De menționat faptul că datorită sistemului comunionului de casă au existat numeroase situații în care într-o gospodărie

³⁰ C. B. v. Hietzinger, *op. cit.*, vol. 1, 185–186.

trăiau alături trei generații/familii (bunicii, părinții, copiii)³¹.

Din punct de vedere confesional, în Granița Militară Bănățeană au predominat ortodocșii români și sârbi. În 1808, din totalul de 77.057 de locuitori ai Graniței Bănățene, 64.481 (adică 83,67%) erau de confesiune ortodoxă, 8.523 (adică 11,06%) erau romano-catolici (aproape cu toții germani), 2.023 (adică 2,62%) de confesiune luterană (aproape exclusiv germani) și 2.030 (adică 2,65%) evanghelici (unguri și slovaci). În comunitățile militare de la Panciova și Biserica Albă în același an 1808 au fost înregistrați 7.677 de ortodocși, 4.237 de romano-catolici, 3 luterani și 125 de israeliți³².

Dacă statistica Duka nu ne oferă date în legătură cu structura etnică a Graniței Militare Bănățene, în schimb o situație întocmită în 1808 este edificatoare în acest sens³³. Din totalul de 163 de localități ale Graniței Militare, 101 (adică 61,96%) erau locuite de români, 40 (adică 24,53%) de sârbi, 16 (adică 9,81%) de o populație mixtă, 3 (adică 1,84%) de germani, 2 (adică 1,22%) de slovaci și una (adică 0,64%) de maghiari. În ceea ce privește structura etnică a celor două regimente bănățene de graniță, aceasta se deosebea mult. În Regimentul româno-iliric din totalul de 113 localități un număr de 94 (adică 83,18%) erau locuite de români, iar celelalte 19 (adică 16,82%) de sârbi³⁴. În Regimentul

germano-bănățean din totalul de 50 de localități un număr de 21 (adică 42%) erau locuite de sârbi, 7 (adică 14%) de români, 3 (adică 6%) de germani, 2 (adică 4%) de slovaci, una (adică 2%) de maghiari, iar în 16 localități (adică 32%) populația era mixtă³⁵. O conscriere din 1816 a Graniței Militare Bănățene³⁶ ne înlesnește o cunoaștere mai exactă a structurii etnice a populației. Astfel, dintr-un total de 192.892 de locuitori, un număr de 91.207 (adică 47,28%) erau români, 83.199 (adică 43,13%) sârbi, 14.523 (adică 7,52%) germani, 2.849 (adică 1,47%) maghiari, iar 1.114 (adică 0,60%) erau de altă etnie. Raportul structurii etnice a diferit de la un regiment de graniță la celălalt. Astfel în Regimentul româno-iliric din totalul populației de 78.890 de suflete un număr de 61.578 (adică 78,05%) l-a reprezentat românii, 15.498 (adică 19,64%) au fost sârbi, 828 (adică 1,04%) germani, 918 (adică 1,16%) de altă etnie

Obreja, Glimboca, Ohaba Bistra, Mal, Crâjma, Mărul, Valea Mare, Cireșa Bistra, Voislova, Zăvoi și Marga. Localitățile cu populație sârbească sunt următoarele: Dupljaja, Rothkirchen (Crvena Crkva), Vračev Gaj, Ujpalanka (Banatska Palanka), Sakalovac (Banatski Sokolac), Langenfeld (Câmpia), mănăstirea Zlatița, satul Zlatița, Kusić, Kruščica, Rebenberg (Kaluderovo), Divici, Belobreșca, Șușca, Radimna, Pojejena Sârbească, Macevich (Măcești), Moldova Veche și Orșova Veche.

³⁵ Localitățile cu populație sârbească sunt următoarele: Perlas (Perlez), Leopoldova (Čenta), Farkaždin, Idvor, Tomaševac, Botoș, Orlovat, Baranda, Sakule, Borča, Sefkerin, Ilandža, Crepaja, Bavanište, Ostrovo, Gaj, Uljma, Izbište, Zagajica, Parta și Dubovac. Localitățile cu populație românească sunt următoarele: Uzdin, Seleuș (Seleuș), Lokve (Sânmihai), Vladimirovac (Petrovasâla), Banatsko Novo Selo (Neudorf/Satu Nou), Nikolinci (Nicolin) și Grebenac. Localitățile cu populație germană sunt Franzfeld (Kačarevo), Jabuka și Karlsdorf (Banatski Karlovac). Cele două sate locuite de slovaci sunt Antalvalva (Kovačica) și Ludwigsdorf (Padina), în vreme ce Debeljača era locuit de maghiari. În fine, satele cu populație mixtă sunt următoarele: Opovo (5/6 sârbi 1/6 germani), Glogonj (4/5 germani, 1/5 sârbi), Jarkovac (2/3 sârbi, 1/3 români), Margitica/Banatska Dubica (1/2 români, 1/2 sârbi), Alibunar (2/3 români, 1/3 sârbi), Starčevo (germani, croați, sârbi), Dolovo/Doloave (3/4 sârbi, 1/4 români), Banatski Brestovac (1/2 germani, 1/2 sârbi), Omoljica (3/5 sârbi, 2/5 germani), Deliblato/Deliblata (1/2 români, 1/2 sârbi), Kubin/Kovin (2/3 sârbi, 1/3 germani), Pločica (3/4 sârbi, 1/4 germani), Orešac (1/2 români, 1/2 sârbi) și Kajtasovo (2/3 români, 1/3 sârbi). După ce menționează că în Regimentul româno-iliric populația este „covârșitor românească” (*überwiegend wallachisch*), F. Milleker, *op. cit.*, 115, preluând datele unei statistici din 1808, prezintă următoarea structură etnică a locuitorilor din Regimentul germano-bănățean: dintr-un total de 77.057 locuitori, 43.484 erau sârbi (adică 56,43%), 21.084 români (adică 27,36%), 7.305 germani (adică 9,47%), 1.855 croați (adică 2,40%), 1.813 maghiari (adică 2,35%) și 1.516 slovaci (adică 1,99%).

³⁶ Vezi Gr. Popiți, *op. cit.*, 123.

³¹ Cu privire la comunionele de casă, vezi Petru Hamat, *Comunioanele grănicerești bănățene*, Timișoara (2002), mai ales 85–102.

³² C. B. v. Hietzinger, *op. cit.*, vol. I, 249. În conscripția din 1802 la Caransebeș fuseseră înregistrate 9 familii israelite, dar acestea nu au mai fost menționate în numărătoria din 1808. Într-o conscripție sumară din 1816 a Graniței Militare Bănățene au fost înregistrați 168.403 de ortodocși, 18.139 de romano-catolici, 6.136 de reformați (luterani și evanghelici), 23 de greco-catolici și 191 de israeliți, vezi Gr. Popiți, *op. cit.*, 123.

³³ Vezi Gr. Popiți, *op. cit.*, p. 98–100.

³⁴ Localitățile cu populație românească sunt următoarele: Lagerdorf (Straža/Straja), Jasenov, Naidăș, Lescovița, Mocești, Dalboșeț, Șopot, Lăpușnic, Gârbovăț, Bănia, Rudăria, Prilipeț, Pătaș, Borloveni, Prigor, Putna, Bozovici, Pojejena Română, Alibeg, Sichevița, Gornea Liubcova, Dolnia Liubcova, Berzasca, Svinița, Tisovița, Plavișevița, Dubova, Ogradena, Eșelnița, Jupalnicul Nou, Jupalnicul Vechi, Tufări, Coramnic, Topleț, Bârza, Pecenișca, Mehădia, Valea Bolvașnița, Plugova, Globurău, Cornereva, Iablanița, Petnic, Globu Craiovei, Crușovăț, Cuptoare, Cornea, Lăpușnicel, Pârvoava, Mehădica, Verendin, Luncavița, Teregova, Rusca, Domașnea, Cănicea, Feneș, Armeniș, Sadova, Slatina Timiș, Ilova, Vărciorova, Goleț, Bucosnița, Petrosnița, Vălișoara, Cârpa, Bolvașnița, Borlova, Turnu, Ruieni, Zlagna, Dalci, Zervești, Caransebeș, Buchin, Prisian, Poiana, Cicleni, Var, Iaz, Ciuta,

și 68 (adică 0,11%) maghiari. În comunitatea militară Biserica Albă, care ținea de Regimentul româno-iliric, locuiau 4.737 de suflete, dintre care 2.653 germani (adică 56%), 1.431 sârbi (adică 30,20%), 568 români (adică 11,99%), 76 de altă etnie (adică 1,60%) și 9 maghiari (adică 0,21%). În Regimentul germano-bănățean, din totalul populației de 100.799 de suflete un număr de 60.163 (adică 59,68%) l-au reprezentat sârbii, 28.525 (adică 28,29%) au fost români, 9.315 germani (adică 9,24%), 2.744 maghiari (adică 2,72%) și 52 de altă etnie (adică 0,07%). În comunitatea militară Panciova, care ținea de Regimentul germano-bănățean, locuiau 8.466 de suflete, dintre care 6.107 sârbi (adică 72,13%), 1.727 germani (adică 20,39%), 536 români (adică 6,36%), 68 de altă etnie (adică 0,80%) și 28 maghiari (adică 0,35%).

Statistica Duka a consacrat mai multe rubrici care ilustrează, pe de o parte, resursele agricole ale Graniței Militare Bănățene, pe de altă parte, în strânsă legătură cu acestea, patrimoniul de vite destinat fie să asigure traiul de fiecare zi al locuitorilor, fie să contribuie la nevoile armatei sau să creeze disponibilități pentru export. Din *suprafața agricolă totală* a Graniței Militare Bănățene de 804.934 iugăre 1272 stânjeni pătrați, *terenul arabil* ocupa 259.739 iugăre 71 st.p., adică 32,26%. Regimentul germano-bănățean, aflat în întregime la câmpie a dispus – în pofida existenței unor terenuri mlăștinoase sau nisipoase, la care ne vom referi – de un teren arabil de peste trei ori mai întins decât cel al Regimentului româno-iliric, situat în cea mai mare parte într-o zonă de munte acoperită în mare parte de păduri: 190.344 iugăre 1.403 st.p. în raport cu 60.239 iugăre 1.268 st.p. Terenul arabil de pe teritoriul comunităților Panciova și Biserica Albă a fost cu totul neînsemnat: 7.772 iugăre 600 st.p., respectiv 3.382 iugăre. În ceea ce privește *pășunile*, în suprafață totală de 220.540 iugăre 1.382 st.p., Regimentul româno-iliric deținea 139.737 iugăre 292 st.p. (adică 63,36%) față de cele 76.663 iugăre 245 st.p. (adică 36,40%) aflate pe teritoriul Regimentului germano-bănățean. După cum se va vedea, această situație nu a influențat defel creșterea vitelor în zona de câmpie ocupată de Regimentul germano-bănățean, deoarece acesta deținea din totalul de 143.059 iugăre 4.551 st.p. de *fânețe* din Granița Militară o parte mai însemnată, de 86.715 iugăre 280 st.p. (adică 60,61%), în vreme ce în Regimentul româno-iliric suprafața lor era de 51.679 iugăre 1.515 m.p. (adică 39,39%). Pe lângă asta, modul de depozitare a

fânului în hambare a asigurat în Regimentul germano-bănățean, deopotrivă cu adăpostirea corespunzătoare a vitelor în grajduri, avantaje evidente la creșterea acestora. În ceea ce privește suprafața fânețelor aparținându-le comunităților militare de la Panciova și Biserica Albă, aceasta era cu totul neînsemnată: 4.540 iugăre 80 st.p., respectiv 123 iugăre 1.060 st.p.

O resursă la fel de importantă pentru economia Graniței Militare Bănățene au reprezentat-o cele 21.688 iugăre 395 st.p. de *livezi și grădini de zarzavat*, din care majoritatea de 17.069 iugăre 580 st.p. (adică 78,80%) s-au aflat pe teritoriul Regimentului româno-iliric, în vreme ce în Regimentul germano-bănățean acestea ocupau doar 4.268 iugăre 1.505 st.p. (adică 21,30%). În comunitățile militare de la Panciova și Biserica Albă suprafața livezilor și a grădinilor de zarzavat era cu totul neînsemnată: 27 iugăre 1.250 st.p., respectiv 328 iugăre 260 st.p. În schimb în ceea ce privește *suprafața viticolă* de 11.567 iugăre 681 st.p. din Granița Militară Bănățeană, raportul îi era cu totul favorabil Regimentului germano-bănățean, care deținea 6.925 iugăre 501 st.p. (adică 59,86%) în raport cu cele 3.696 iugăre 1.100 st.p. (adică 31,95%) de pe teritoriul Regimentului româno-iliric. În comunitățile militare Panciova și Biserica Albă viile ocupau o suprafață de 435 iugăre 350 st.p., respectiv de 510 iugăre 330 st.p.³⁷

O particularitate a terenului, care s-a răsfrânt negativ asupra dezvoltării agriculturii, au reprezentat-o terenurile mlăștinoase și nisipoase în suprafață de 35.107 iugăre 424 st.p., aflate toate pe teritoriul Regimentului germano-bănățean. Scoaterea lor la licitație nu a adus aproape niciun rezultat. Ce-i drept, lucrările hidrotehnice și de drenaj începute încă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea

³⁷ Vezi J. A. Demian, *op. cit.*, vol. 2, 322–324 în legătură cu terenul arabil, fânețele, pășunile, viile, livezile și grădinile de zarzavat din Granița Militară Bănățeană în 1802. Potrivit lui Demian, pădurile ocupau o suprafață de 473.337 iugăre (adică 44,62%) din teritoriul Graniței Militare. În ceea ce privește repartizarea suprafeței cultivabile, potrivit lui Demian (322) unui locuitor din Granița Militară Bănățeană îi reveneau în medie 7 iugăre 582 st.p. Tot de la Demian (324) aflăm că în 1802 unui locuitor din Regimentul germano-bănățean îi reveneau în medie 2 iugăre de teren arabil, în vreme ce unul din Regimentul româno-iliric beneficia de mai puțin de un iugăr. După ce prezintă cele trei categorii de pământ arabil din Granița Militară Bănățeană (325), Demian evidențiază în același timp productivitatea mai mare a celui de pe teritoriul Regimentului germano-bănățean (327–329). Tot aici el remarcă și folosirea asolamentului trienal datorită existenței suficiente de teren arabil, procedeu care se aplica numai rareori în Regimentul româno-iliric tocmai din lipsa de teren arabil.

sub conducerea inginerului militar Maximilian Frémaut au dat în circuitul agricol suprafețe destul de mari din mlaștinile de la Alibunar și Ilandza, dar rămăseseră încă destule porțiuni de nefolosit pentru agricultură. Aceeași era situația și cu dunele de nisip de la Deliblato și Grebenac. În fine, în Banatul grăniceresc a mai existat potrivit statisticii Duka o suprafață de 113.232 iugăre 1.062 st.p. de predii și terenuri mlăștinoase care nu erau folosite în vreun fel. Majoritatea lor covârșitoare de 113.123 iugăre 628 st.p. (adică 99,90%) se afla în Regimentul germano-bănățean, în vreme ce numai 109 iugăre 434 st.p. erau pe cel al Regimentului româno-iliric.

Statistica Duka din 1807 nu ne prezintă, din păcate, rezultatele obținute de pe urma folosirii terenului arabil în Granița Militară Bănățeană. Vom încerca să suplinim această lipsă prin informațiile pe care le oferă conscripția din 1802³⁸ în legătură cu semănăturile, respectiv recoltele de grâu, cereale amestecate (*Halbfrucht*), orz, porumb, mei și ovăș³⁹:

Soiul de cereale	semănat în 1800	recoltat în 1800	semănat în 1801	recoltat în 1801
grâu	5.553	19.388	3.644	13.151
cereale amestecate	80.701	270.866	88.819	430.994
orz	18.416	34.881	15.638	65.377
porumb	20.536	295.058	21.110	390.143
mei	1.079	2.433	661	4.617
ovăș	15.602	78.500	14.793	73.969
total	141.896	701.126	144.655	978.259

Se poate constata cu ușurință că era vorba în primul rând de o agricultură de subzistență, despre care J. A. Demian afirma cu deplin temei următoarele: „Dacă, prin urmare, ogorul ar fi cultivat mai bine, Granița Militară Bănățeană ar putea obține o asemenea cantitate de cereale, încât nu numai că și-ar asigura întru totul necesarul anual, ci ar mai rămâne un mare surplus care ar putea fi destinat în parte exportului, în parte să fie păstrat în cazul că ar surveni ani cu recoltă slabă sau pentru a se putea pune la adăpost de scumpirile excesive, de foamete și de alte împrejurări neprevăzute”⁴⁰.

³⁸ J. A. Demian, *op. cit.*, 330–331; producția pe diferite produse, defalcată pe cele două regimente de graniță, tot acolo (332–340).

³⁹ Cantitățile sunt exprimate în mierțe/maje de Pojon/Brațislava (o mierță = 55,53 litri).

⁴⁰ J. A. Demian, *op. cit.*, vol. 2, 345–346: „Bey einer besseren Ackerkultur könnte also die banatische Militärgrenze eine solche Summa von Brodfrüchten erzeugen, daß nicht

Statistica Duka ne oferă, ca un pandant firesc al informațiilor referitoare la terenul agricol, o situație a creșterii animalelor în Granița Militară Bănățeană, un domeniu economic de maximă importanță. În mod deloc întâmplător, o atenție deosebită le este acordată cailor, ceea ce se explică cu atât mai mult prin conjunctura militară de atunci. În 1807 în Granița Militară Bănățeană au fost înregistrați 49.608 cai, din care 37.916 (adică 76,43%) în Regimentul germano-bănățean, 8.741 (adică 17,62%) în cel româno-iliric, 2.254 (adică 4,54%) în comunitatea militară Panciova și 694 (adică 1,41%) în cea de la Biserica Albă. Din totalul de 5.389 de mânji de un an, un număr de 4.455 (adică 82,66%) se afla pe teritoriul Regimentului germano-bănățean, 759 (adică 12,99%) pe cel al Regimentului româno-iliric, 173 (adică 3,21%) la Panciova și 3 (adică 1,14%) la Biserica Albă. Din cei 4.406 mânji de doi ani, 3.544 (adică 80,43%) se aflau în Regimentul germano-bănățean, 711 (adică 16,13%) în cel româno-iliric, 148 (adică 3,35%) la Panciova și 3 (adică 0,09%) la Biserica Albă.

Cei 2.492 mânji de trei ani erau repartizați astfel: 2.098 (adică 84,18%) în Regimentul germano-bănățean, 295 (adică 11,38%) în cel româno-iliric, 95 (adică 3,81%) la Panciova și 4 (adică 0,18%) la Biserica Albă. Cei 763 de armăsari erau împărțiți după cum urmează: 526 (adică 68,93%) în Regimentul germano-bănățean, 218 (adică 28,57%) în cel româno-iliric, 18 (adică 2,35%) la Panciova și unul (adică 0,15%) la Biserica Albă. Din cele 18.884 de iepe un număr de 15.021 (adică 79,54%) se afla pe teritoriul Regimentului

nur der jährliche Bedarf hinlänglich gedeckt wäre, sondern auch ein großer Überschuss bliebe, welcher zum Theil zur Ausfuhr bestimmt, zum Theil aber für Mißjahre aufbewahrt werden könnte, um sich gegen außerordentliche Theuerung, Hungersnoth und andere unvorgesehene Fälle zu schützen“. Demian reproduce date statistice referitoare la producția de legume (mai ales fasole, mazăre și cartofi), la cea de cănepă (folosită doar pentru uzul casnic), la cea de fructe (aproape numai prune) și la producția de vin, vezi *Ibidem*, 249–364.

germano-bănăţean, 3.174 (adică 16,80%) pe cel al Regimentului româno-iliric, 680 (adică 3,60%) la Panciova și 9 (adică 0,06%) la Biserica Albă. În fine, din totalul de 17.674 de armăsari castrați, un număr de 12.272 (adică 69,43%) era înregistrat în Regimentul germano-bănăţean, 3.584 (adică 20,27%) în cel româno-iliric, 1.140 (adică 6,45%) la Panciova și 678 (adică 3,85%) la Biserica Albă.

După cum rezultă din statistica Duka, Regimentul germano-bănăţean îl întrecea pe cel româno-iliric și în privința numărului de boi, vaci și oi. Astfel, din totalul de 44.554 de boi, un număr de 24.645 (adică 55,31%) fusese înregistrat pe teritoriul Regimentului germano-bănăţean, în vreme ce în Regimentul româno-iliric erau doar 19.092 (adică 42,85%), la Panciova fiind 735 (adică 1,64%), iar la Biserica Albă 82 (adică 0,20%). În ceea ce privește numărul de vaci, din totalul de 49.473 aproape două treimi, adică 31.549 (reprezentând 63,77%) se aflau pe teritoriul Regimentului germano-bănăţean, în vreme ce cele 15.763 înregistrate în Regimentul româno-iliric reprezentau doar 31,6%. În comunitățile militare Panciova și Biserica Albă vacile erau în număr de 1.483 (adică 3,00%), respectiv de 678 (adică 1,37%). Nici în ceea ce privește numărul de oi raportul nu era favorabil, fapt destul de surprinzător dar explicabil printr-o certă rată de subînregistrare, Regimentului româno-iliric. Din totalul de 316.171 de oi, un număr de 159.392 (adică 50,41%) fuseseră înregistrate în Regimentul germano-bănăţean, 146.984 (adică 46,48%) în cel româno-iliric, 8.313 (adică 2,62%) în comunitatea militară Panciova și 1.482 (adică 0,49%) în cea de la Biserica Albă⁴¹.

Pentru a-i oferi arhiducelui Ludwig, noului inspector general al Graniței Militare Austriece, o imagine cât mai completă asupra segmentului din Banat al acesteia, statistica Duka a înregistrat sursele de venit care rezultau din perceperea diferitelor impozite și taxe. Din totalul de 350.843 florini 3 6/8 creștari, cea mai mare parte, anume 251.308 fl. 43 2/8 cr. (adică 71,62%) provenea din impozitul fix pe terenurile agricole și „industriale”: 157.349 fl. 6 cr. (adică 62,61%) de la Regimentul germano-iliric, 84.523 fl. 30 cr. (adică 33,23%) de la cel româno-iliric, 6.997 fl. 8 cr. (adică 2,78%) de la comunitatea militară Panciova și 3.438 fl. 47 cr. de la cea din Biserica Albă.

⁴¹ Potrivit descripției din 1802 (vezi J. A. Demian, *op. cit.*, vol. 2, 368), în Granița Militară Bănăţeană fuseseră înregistrate cu totul 538.589 animale domestice: 40.794 de cai, 34.854 de boi, 51.077 de vaci, 21.939 de viței, 327.110 de oi, 19.149 de capre și 43.666 de porci.

A doua sursă de venit ca mărime era taxa percepută din arendarea dreptului de cârciumărit și de măcelărie. Din totalul de 42.578 florini, din Regimentul germano-bănăţean proveneau 34.698 fl. (adică 81,49%), din cel româno-iliric 7.115 fl. (adică 16,71%), iar 765 fl. (adică 1,80%) de la comunitatea militară Biserica Albă.

Taxa de arendare a pescuitului aducea un venit de 10.782 fl. 15 cr., din care 8.465 fl. (adică 78,51%) din Regimentul germano-bănăţean și 2.317 fl. 15 cr. (adică 21,49%) din cel româno-iliric.

Impozitele pe casă îi aduceau Fiscului militar un total de 8.538 florini, din care 5.340 fl. (adică 62,54%) la Panciova și 3.198 fl. (adică 37,46%) la Biserica Albă.

Impozitul plătit de meșteșugarii din Granița Militară Bănăţeană s-a ridicat la suma de 8.189 fl. 30 cr., din care 1.214 fl. (adică 14,82%) în Regimentul germano-bănăţean, 1.482 fl. (adică 18,09%) în cel româno-iliric, 4.597 fl. 30 cr. (adică 56,13%) în comunitatea militară Panciova și 896 fl. (adică 10,96%) în cea de la Biserica Albă.

Taxa rezultată de pe urma arendării prediilor aflate pe teritoriul Regimentului germano-bănăţean îi aduceau Fiscului militar suma de 7.590 fl. 50 cr.

Din impozitele pe persoană, în Granița Militară Bănăţeană s-au încasat 5.267 florini, din care 3.354 fl. (adică 63,67%) în Regimentul germano-bănăţean, 844 fl. (adică 16,02%) în cel româno-iliric, 859 fl. (adică 16,30%) la Panciova și 210 fl. (adică 4,01%) la Biserica Albă.

Arendarea dreptului de târg săptămânal și de ținere a unui han îi aduceau Fiscului militar un venit de 4.329 florini, din care 722 fl. (adică 16,67%) în Regimentul româno-iliric, 1.900 fl. (adică 43,89%) de la comunitatea militară Panciova și 1.707 fl. (adică 39,44%) de la cea din Biserica Albă.

Din impozitul comercial⁴² de 4.134 florini, din Regimentul germano-bănăţean s-au încasat 1.874 fl. (adică 45,33%), din cel româno-iliric 948 fl. (adică 22,93%), de la comunitatea militară Panciova 820 fl. (adică 19,83%), iar de la cea din Biserica Albă 492 fl. (adică 11,91%).

Impozitul pe mori⁴³ a reprezentat o altă sursă

⁴² În 1802, în Granița Militară Bănăţeană au fost conșcriși 174 de comercianți și băcani, din care 113 în regimentul germano-bănăţean și 61 în cel româno-iliric (dintre care 25 la Caransebeș și 16 la Orșova). Aceștia au plătit un impozit de 2.412 florini, din care 1.544 fl. în Regimentul germano-bănăţean și 868 în cel româno-iliric, vezi J. A. Demian, *op. cit.*, 406.

⁴³ În 1802 în Granița Militară Bănăţeană au funcționat

de venit a Fiscului militar în Granița Bănățeană. În statistica Duka pentru întreaga Granița Militară Bănățeană suma înregistrată la acest capitol este de 4.130 fl. 45 cr., din care 1.074 fl. 15 cr. (adică 26%) din Regimentul germano-bănățean, 2.951 fl. 30 cr. din cel româno-iliric (adică 71,45%), 57 fl. (adică 1,58%) de la Panciova și 48 fl. (adică 1,01%) de la Biserica Albă.

Răscumpărarea în bani a obligațiilor de robotă i-au adus Fiscului militar un câștig de 3.422 florini, din care 2.253 fl. 20 cr. (adică 65,83%) la Panciova și 1.168 fl. 40 cr. (adică 34,17%) la Biserica Albă.

Din arendarea dreptului de vânatoare Fiscul militar a încasat de la comunitatea militară Panciova 535 de florini.

În fine, de la evreii aflați pe teritoriul Regimentului româno-iliric, Fiscul militar a perceput o taxă de toleranță de 38 de florini.

Repartizate pe unitățile componente ale Graniței Militare Bănățene, veniturile fiscale în sumă totală de 350.843 fl. 3 cr. se prezintă după cum urmează: 215.619 fl. 22 cr. (adică 61,45%) din Regimentul germano-bănățean, 99.941 fl. 15 cr. (adică 28,48%) din cel româno-iliric, 23.358 fl. 58 cr. (adică 6,65%) din comunitatea militară Panciova și 11.923 fl. 27 cr. (adică 3,42%) din cea de la Biserica Albă.

Efectele punerii în aplicare a Constituției confiniere începând cu 1 noiembrie 1807 s-au manifestat în Granița Militară Bănățeană încă din anul următor. Impozitul funciar s-a ridicat în 1808 la suma de 217.239 fl. 53 1/3 cr., la acesta adăugându-se și taxa de pășune (*Hutweidetaxe*) în sumă de 67.926 fl. 15 3/8 cr.⁴⁴, cu totul 285.166 fl. cr. Erau cu 33.858 fl. 3 cr. mai mult decât impozitul funciar de 251.308 fl. 43 cr. din 1807. Regimul strict aplicat prin Constituția confinieră din 1807, abuzurile produse cu ocazia aplicării prevederilor acesteia au dus încă în vara anului 1808, cu ocazia prezenței arhiducelui Ludwig în Granița Militară Bănățeană, la manifestări de nemulțumire ale unor comunități grănicerești⁴⁵.

Privind retrospectiv statistica Duka și raportând

795 de mori: 13 mori plutitoare (*Schiffmühlen*), 549 de mori aflate pe cursul unor pâraie (*Bachmühlen*) și 233 de mori puse în mișcare cu ajutorul cailor (*Rosmühlen*). Impozitul plătit pentru acestea în 1801 s-a ridicat la suma de 3.731 florini, din care 975 florini în Regimentul germano-bănățean și 2.756 florini în cel româno-iliric, vezi J. A. Demian, *op. cit.*, vol. 2, 395.

⁴⁴ C. B. v. Hietzinger, *op. cit.*, vol. 2, 188.

⁴⁵ Vezi în acest sens Costin Feneșan, Nemulțumiri în Granița Militară Bănățeană la începutul secolului al XVIII-lea, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj*, 16 (1973), 385–392.

datele acesteia la alte izvoare de acest fel, se poate afirma cu deplin temei că în primul deceniu al secolului al XIX-lea Regimentul germano-bănățean cu comunitatea militară Panciova i-a fost superior atât ca potențial uman, cât și ca resurse economice Regimentului româno-iliric cu comunitatea militară Biserica Albă. Explicațiile pentru această situație sunt multiple. Pe de o parte, configurația geografică mai favorabilă (câmpie cu mult teren arabil de bună calitate) și o populație grănicerească, chiar dacă mai amestecată din punct de vedere etnic, mai activ implicată în valorificarea resurselor existente au favorizat dezvoltarea Regimentului germano-bănățean. Pe de altă parte, un mediu mai puțin favorabil locuirii (o zonă de munte acoperită cu multe păduri și lipsită de suficient teren arabil) și o populație, credem, încă traumatizată de suferințele îndurate în timpul și imediat după luptele cu turcii din 1788–1789, cu vădite aprehensiuni față de rigorile unui regim de viață militar, au determinat o evoluție mai lentă a Regimentului româno-iliric.

